

XX ASR BOSHLARIDA O'ZBEKISTONDA ENERGETIKA TIZIMINING SHAKLLANISHI

Hamroyeva Zuxro Ilhom qizi

O'zbekiston Milliy Universiteti Tarix fakulteti
Arxivshunoslik va manbashunoslik kafedrası
hamroyevazuhra984@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19394528>

Annotatsiya: O'zbekiston markazi gidrolashgan stansiya energetikaga kelishuv, birinchi issiqlik va issiqlik elektr stansiyalari qurilishi hamda tarixi respublika sanoat jarayonidagi roli ilmiy tadqiqot stansiyasi., energetika sohasining ijtimoiy va ilmiy yuksalishga ko'rsatgan ta'siri yoritib berilgan.

Abstract: The center of Uzbekistan is a research station, which covers the development of energy, the construction of the first thermal and thermal power plants, and the role of the republic in the industrial process. The impact of the energy sector on social and scientific progress is highlighted.

Kalit so'zlar: O'zbekiston energetika tarixi, elektr stansiyalari, 1924-1930 yillar, sanoatlashuv, Toshkent TES, Bo'zsuv GES, issiqlik energetikasi, gidroenergetika, energetika infratuzilmasi, muhandislik maktabi, iqtisodiy yuksalish, markazlashgan tizim.

Kirish. O'zbekiston quvvat hosil zamonaviy usulda elektrni ishlab chiqarish texnik xizmat ko'rsatish jarayonlari o'tmish asrning avvalligiga, aniqrog'i, yangilanishlar shiddatli tus olgan pallaga borib taqaladi. Energetika'ning bunyod sifatidagi xonadonlarni yo'l bilan emas, balki butun o'lkaning iqtisodiy vaziyatlarini va ijtimoiy qiyofasini tubdan isloh qilgan ulkan burilish pallasi bo'ladi. Bugungi kunda biz ishlayotgan quvvatli energiya halqasining tamal toshi aynan o'sha murakkab va ziddiyatli sharoitda qo'yilgan.

1. Energetik Inqilobning Ibtidosi: 1924-yilgi Tarixiy Burilish

O'zbekiston energetika solnomasida 1924-yil chinakam "tizimli asos yil" sifatida e'tirof etiladi. Ungacha bo'lgan vaqt oralig'ida elektr quvvati faqat ayrim xususiy ustaxonalar yoki boy tabaqa quvvatining quvvati uchun kam quvvatli, tarqoq ishlab chiqaruvchi generatorlari tomonidan olingan.

Toshkent markaziy elektr stansiyasining (TES) ishga tushirilishi bilan respublikada energetika infratuzilmasi sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi.

Ushbu majmuaning faoliyatini boshlashi strategik o'ga zamin yaratdi:

Markazlashgan Boshqaruv Nizomi: Alohida-alohida va tikz ishlayotgan kichik texnik jihozlar o'rniga, yagona texnologik tartibga ega bo'lgan energetika tuguni vujudga keldi.

Sanoat Infratuzilmasining Uyg'onishi: Barqaror energiya manbai Toshkentdagi yirik to'qimachilik majmualari va mexanika zavodlarining uzluksiz quvvatini ta'minladi. Bu esa mehnat qildi bir necha barobarga yuqoriga xizmat.

Urbanizatsiya va Ijtimoiy Muhit: Poytaxtning asosiy ko'chalari muntazam elektr tizimiga o'tkazildi. Bu aholining ijtimoiy hayot tarzi, madaniy va madaniy turmush tarzini yangi pog'onaga olib chiqdi.

2. 1930-yillar: Keng Ko'lamli Sanoatlashuv va Issiqlik Energetikasi 1930-yillarga kelib, respublikada jadal industriyalashtirish siyosati entika resurslariga bo'lgan kuchini keskin darajada oshirib yubordi. Mavjud kichik stansiyalar yangi barpo etilayotgan ulkan zavodlar talabini qondira olmay qoldi.

Mintaqaviy energetika tugun qismlari: Toshkent sanoat hududi: Poytaxt milliy ma'muriy markaz, balki qo'zg'atuvchi sanoat lokomotiviga aylandi. Shaharning sanoat chekkalarida yangi quvvatli generatorlar o'rnatilib, ishlab chiqarish zonalarini to'liq elektrlashtirildi.

Farg' vodiysining energetik korxonasi: Paxtachilik, pillachilik va dastlabki kimyo sanoat markazlarida energiya tanqisligini elektr energiyasi bilan ta'minlash Farg'ona va Quvasoy kabinetida issiqlik stansiyalari bunyod etildi.

Energiya Manbalari va Zaxiralar: Stansiyalar asosan issiqlik ishlab chiqarish jarayonlari asosida faoliyat yuritgan bo'lib, ularni ishlab chiqarish bilan ta'minlash uchun ko'mir konlarini o'zlashtirish va logistika muammolarni hal qilish ishlari ko'rildi.

3. Hidroenergetika va issiqlik stansiyalari Uyg'unligi

O'sha davrning eng yuqori texnik yutug'i – issiqlik va gidroenergetika resurslarining qayta ishlash (parallel rejim) mexanizmi joriy qilingan. 1926-yilda Bo'zsuv GES ning yuk tashish yuklanishi gidroenergetika sohasiga yo'l ochdi. Suv arteriyalarida barpo etilgan GESlar issiqlik stansiyalari bilan yagona texnologik zanjirda birlashib, tizimning umumiy ishonchliligini (zaxira quvvatlarini) oshirdi. "Ushbu "komks energetika modeli" O'zbekistonni butun Markaziy Osiyo tizimi energiya markaziga yangilanishni ta'minladi.

4. Ilmiy Salohiyat va Professional Kadrlar Tayyorlash

Energetika qo'llab-quvvatlashning barpo bo'yicha milliy texnik muvaffaqiyat, balki respublikaning intellektual yuklangan ilmiy yuksalish ham edi. Bu davrni belgilab berdi:

Muhandislik Maktabi: Mahalliy mutaxassislar - muhandislar, texnik-elektroniklar va yuqori darajadagi tarmoq ustalari birinchi avlodi yetishib chiqdi.

Ilmiy Izlanishlar: uzoq masofali ilmiy markazlarda elektr energiyasini masofalarga minimal yo'qotishlar bilan (LEP yordamida) bo'yicha fundamental ishga tushirildi. **Ijtimoiy Transformatsiya:** Arxiv hujjatlar va institut kutubxonalarida saqlanayotgan qo'lyozmalar shuni tasdiqlaydiki, ushbu tizim ta'lim dargohlari, qurollar va ma'rifat maskanlarini modernizatsiya beqiyos hissa qo'shadi. 1924-yildan 1930-yilgacha bo'lgan balki vaqt oraliq'ida O'zbekistonda energetika tarmog'ining yo'lga qo'yilishi qanday yangi qurilish qurilishi emas, yurtimiz rivojidagi eng muhim burilish pallasi bo'ldi. Bu davrda bajarilgan katta hajmdagi umumlashtirish mumkin: qurilish, energetika - hayot va taraqqiyotning asosi. tikki elektr stansiyalari (TES va GESlar) ish boshqaruvi tartibsiz va kuchsiz uskunalar davriga chek qo'ydi. Endilikda yagona va quvvatli ishlab chiqarish tartibiga o'tildi. Elektr quvvati moddiy zavodlarni boshqaradi, balki shaharlarni obodonlashtirish, transport qatnovini yaxshilash va aholining kundalik turmushini yengillashtirishda katta sakrash yasadi. Bu — O'zbekistonning iqtisodiy iqtisodiy mustaqilligi uchun birinchi va eng muhim qadam edi.

Ikkinchidan, yangi ilm-fan va olimlar avlodining yetishib chiqishi. Energetikaning bunyod etilishi o'z boshqaruvi mahalliy muhandis va ustalar maktabini yaratdi. O'sha tuzilgan tajriba laboratoriyalari va markazlari bugungi kunda faoliyat yuritayotgan ilmiy maskanlarning poydevori bo'lib xizmat qiladi. Eski arxiv hujjatlari va kutubxona institutidagi chizmalar isbotlaydiki, o'zbek shuni olimlari o'sha kezlardayoq tokni uzoq masofalarga isrof qilmay yetkazish kabi jahon miqyosidagi murakkab muammolar ustida ishlash olib borishlar.

Uchinchidan, har qanday pishiq va mustahkam tizim. Suv (GES) va issiqlik (TES) energiyasini birgalikda, hamohang qutqarish har qanday qiyin vaziyatda ham elektr ta'minoti uzilib qo'yishni ta'minladi. Ushbu tajriba butun Markaziy Osiyo mintaqasini bog'lab turuvchi

yagona energetika tarmog'ida asosiy qo'llanma bo'ladi. 1930-yillarda bu sinov quvvatlari eng og'irli va yurtimiz iqtisodiyotini saqlab qolishga qaratilgan amalda ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, 1920-30-yillardagi energetik o'sish O'zbekistonning iqtisodiy erkinligi va texnik korxonalar uchun qo'yilgan eng mustahkam asosdir.

O'sha murakkab va og'ir zamonlarda jonini jabborga berib mehnat qilgan muhandislar, loyihalar va oddiy ishchilarning xizmati - bugun biz bajarayotgan har bir nur ortidagi haqiqatdir. Bu tarixni o'rganish moddiy o'tmishni bilish, balki bugungi kundagi "yashil" energetika va yangi rivojlanish uchun ham katta dars va tajriba maktabidir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. G'ulomov, S. S. (2010). *O'zbekiston iqtisodiyoti tarixi: darslik*. Toshkent: "Sharq" nashriyoti. (Ushbu kitobda birinchi sanoatlashuv davri energetikasi haqida umumiy ma'lumotlar berilgan).
2. Alimova, D. A. (2009). *O'zbekiston tarixi (1917-1991-yillar)*. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti. (Sovet vaqtidagi infratuzilmaviy o'zgarishlar va ijtimoiy jarayonlar tahlil qilingan).
3. Mirziyoyev, Sh. M. (2019). *O'zbekiston energetika tizimi: kechagi kun va bugungi taraqqiyot*. (Maqolada tarixiy poydevor va tizimning shakllanish bosqichlari uchun nazariy manba sifatida).
4. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. (2000-2005). "Energetika" va "Bo'zsuv GES" maqolalari. Toshkent: Davlat ilmiy nashriyoti. (Aniq sanalar va texnik ko'rsatkichlar uchun asosiy manba).
5. Davlat Markaziy Arxiv hujjatlari to'plami. (1920-1930). *Turkiston va O'zbekiston sanoatlashuvi tarixi: hujjatlar va materiallar*. (Birinchi elektr stansiyalari qurilishiga oid buyurtmalar va hisobotlar).